

**ЕКОЛОГІЯ
ПРАВО ЛЮДИНА**

Верховенство права для захисту довкілля

ДОВКІЛЄВА СКЛАДОВА В ПЛАНІ ВІДНОВЛЕННЯ

Милівської сільської об'єднаної територіальної громади

**Довкілля складова в Плані відновлення
Милівської сільської об'єднаної територіальної громади
Бериславського району Херсонської області**

Шкода, нанесена воєнними діями Милівській громаді, становить серйозну загрозу життю та здоров'ю громадян та природним екосистемам. Ця частина Плану відновлення громади присвячена довкіллевій складовій, оскільки ризики знищення та забруднення довкілля безпосередньо пов'язані з питаннями безпеки, а також важливі для збереження природи заради її власного існування та забезпечення збалансованого та гармонійного розвитку і взаємодії людини та довкілля.

Метою цього документа є розроблення заходів, які включатимуть весь комплекс екологічних проблем, що існували до початку воєнних дій та були спричинені ними і потребують вирішення та будуть спрямовані до стандартів, які запроваджуються в Європейському Союзі. Важливим є також запровадження практики проведення детальних досліджень станів довкілля, розроблення алгоритмів вирішення екологічних проблем, базуючись на індивідуальному підході до вивчення кожної території.

Географічне розташування. Милівська сільська об'єднана територіальна громада¹ розташована в Бериславському районі Херсонської області (рис 1). Громада утворена 15.07.2019 року та розширена 25.11.2020 року.

Громада розташована на правому березі річки Дніпро в зоні проведення бойових дій та зоні можливих бойових дій, внаслідок чого відбуваються постійні обстріли території, знищення інфраструктури та природних ресурсів, забруднення вибухонебезпечними предметами та замінування. Територія перебуває в зоні роботи дронів Російської Федерації. Відсутнє енергопостачання протягом двох років, перекрито життєво важливі автотраси, більшість жителів громади виїхали за її межі. Гуманітарне розмінування території не проводиться через розташування в зоні бойових дій. Розмінуються території лише під будівництво фортифікаційних споруд.

Адміністративний центр громади – село Милове. Склад громади² відповідно до розпорядження КМУ «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Херсонської області» такий:

Милівська сільська рада

- село Милове
- село Суханове
- село Червоний Яр

Качкарівська сільська рада

- село Качкарівка
- село Саблуківка – зруйноване.

Дудчанська сільська рада

- село Дудчани

Новокаїрська сільська рада

- село Новокаїри
- село Республіканець – зруйноване.

Новокам'янська сільська рада

¹ <https://miloverada.gov.ua/about>

² <https://decentralization.ua/gromada/1582/composition>

- село Нова Кам'янка
- село Новогригорівка

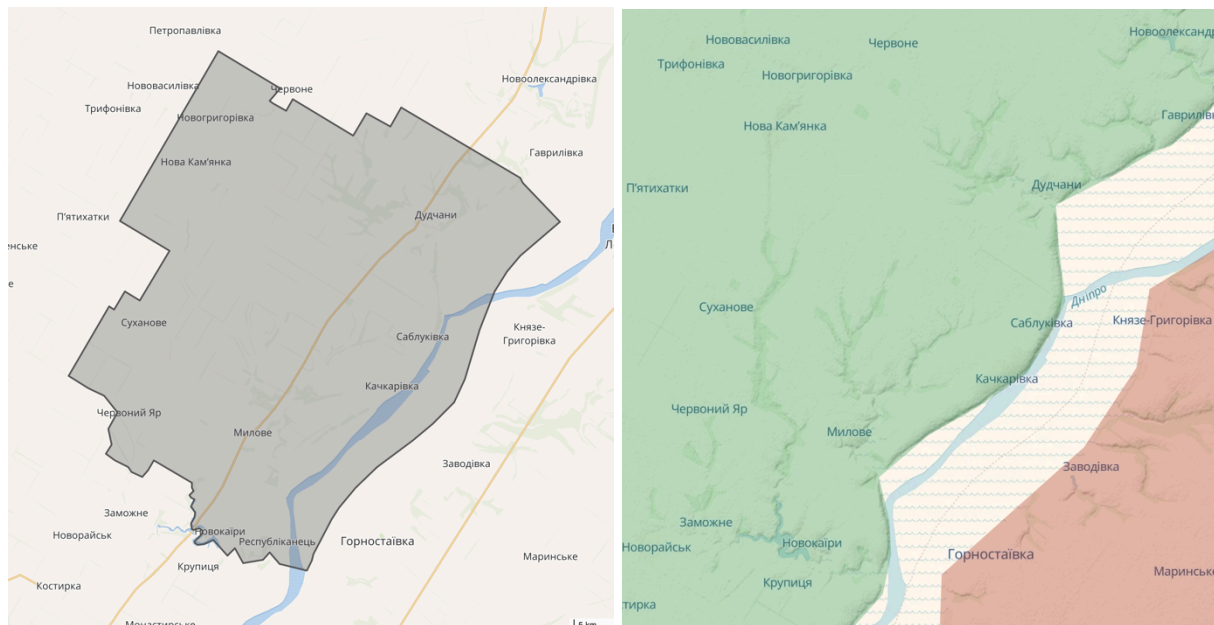

Рис. 1 Картосхема меж громади³ та фрагмент карти бойових дій Deep State⁴, зеленим кольором позначені звільнені території. Громаду деокуповано в жовтні та листопаді 2022 року.

За даними офіційного сайту громади населення території до початку воєнних дій складало 6920 особи. Площа громади – 562 км². Протягом I кварталу 2024 року на території громади проживало 1453 мешканці, з них 92 дітей та 613 осіб похилого віку.

Основні галузі господарської діяльності⁵ в Милівській сільській територіальній громаді - це сільське господарство та роздрібна торгівля. До початку вторгнення на території громади функціонувало 21 сільськогосподарське підприємство які здійснювало діяльність у галузі рослинництва. Більша частина території не зрошувалася. Площа лісів – 1800 га.

Загальна фізико-географічна характеристика природних умов. Громада розташована в Середньостеповій підзоні Причорноморського середньостепового краю в Бузько-Дніпровській низовинній області. Природними⁶ ландшафтами для цього краю є середньостепові типчаково-ковилкові низовини з потужним антропогеновим покривом на неогенових відкладах, місцевості лесових низовин, розчленованих степовими балками («роздолами»), з чорноземами південними, малогумусними, в минулому під типчаково-ковиловою рослинністю, з подовими луками; місцевості лесових низовин, з чорноземами південними малогумусними, в минулому під типчаково-ковиловою рослинністю. Наявні виходи вапняків.

³ https://uk.wikipedia.org/wiki/Милівська_сільська_громада#/map/0 ,

⁴ <https://deepstatemap.live/#11/47.0930330/33.6607361>

⁵ <https://miloverada.gov.ua/about>

⁶ Маринич О. М., Шищенко П. Г. Фізична географія України : підручник. 3-тє вид., стер. К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. 479 с.

Відповідно до геоморфологічної будови України⁷ громада розташована на субгоризонтальній плоскій рівнині на неогенових відкладах на вододілі між Дніпром та Інгульцем, в долині Дніпра на берегах ріки та охоплює її акваторію. Ґрунтовий покрив складають переважно чорноземи південні малогумусні та слабогумусовані на лесових породах, а також лучно-чорноземні та дерново-осолоділі глейові ґрунти й солоді.

За даними картографічних матеріалів 19 століття (рис. 2) та порівняння їх з сучасними космічними зображеннями можна побачити минулі стани природних комплексів на території громади. Численну яружно-балкову мережу в межах громади формують три основні балки Кам'янка, Милівська та Дудчанська (Крутий Яр). Обриси схилів Дніпра, його долина з річищем, численними озерами та протоками схожі на ті що сформувалися після підриву дамби Каховської ГЕС та осушення Каховського водосховища.

Рис. 2 Фрагмент карти «Триверстовки Шуберта» середини 19 століття⁸.

⁷ <https://atlas.igu.org.ua>

⁸ <https://freemap.com.ua/karty-ukrainy/karty-trexverstovki-s-privyazkoj-dlya-gps/>

Станом на 2024 рік на космічному зображенні (Рис. 3) можна побачити, що переважна більшість території громади вкрита сільськогосподарськими угіддями. На відкритому дні Каховського водосховища простежуються долинні структури, які існували більше 150 років тому.

Рис. 3 Космічне зображення частини території милівської громади станом на 2024 рік.

З даними досліджень авторів аналітичної довідки, на території Милівської громади існує більше 20 природних та антропогенних біотопів (назви та коди подано відповідно до Національного каталогу біотопів України⁹). Серед антропогенних наземних біотопів найбільш поширені С2.1.1 Угіддя культур суцільного посів, Д1.8 Антропогенні широколистяні ліси, рідше трапляються Д2.6.1. Антропогенні хвойні ліси та С.1.2.3 Біотопи багаторічних трав термофільного типу. На нерозораних ділянках Милівської та Кам'янської балок трапляються біотопи які охороняються резолюцією 4 Бернської конвенції, зокрема К2.1.3 Вапнякові скелі рівнинних регіонів, Т1.2.2 Петрофітні степи на карбонатних субстратах рівнинних регіонів, Т1.4. Справжні різнотравно-типчакowo-ковилові та типчакowo-ковилові степи, Т1.5 Пустельні степи, Т.4.1 Мезофільні і ксеромезофільні чагарники, Ч4.2 Степові чагарники. Водні біотопи представлені В1.3 Ділянки постійних непроточних водойм без вищої водної рослинності та В.3.3 Ділянки водотоков без вищої водної рослинності.

⁹ Національний каталог біотопів України. За ред. А.А. Куземко, Я.П. Дідуха, В.А. Онищенко, Я. Шеффера. – К.: ФОП Клименко Ю.Я., 2018. 442 с.

Після підриву дамби Каховської ГЕС правий берег Каховського водосховища в межах Милівської громади, а також затоки Республіканець та Милівська Каховського водосховища були осушені. Через рік після підриву на осушених територіях з'явилися нові біотопи¹⁰, зокрема найпоширеніший біотоп молодого вербового лісу – Д1.6.1 Заплавні вербові і тополеві ліси, а також В2.1.1 Алювіальні ділянки та днища пересохлих водойм з однорічною земноводною рослинністю, В4.1.1 Прибережні та підтоплені ділянки з угрупованнями високих гелофітів, В4.1.5 Угруповання нітрофільної однорічної рослинності на мулистих берегах річок та обмілинах. Два нових біотопа – черепашкові відклади днищ пересохлих водойм без рослинності або з розрідженою рослинністю та мулисті відклади днищ пересохлих водойм без рослинності або з розрідженою рослинністю не представлені в каталозі.

Загальна екологічна оцінка. На території громади наявні такі екологічні проблеми, які існували до початку бойових дій:

- Нестача водних ресурсів, що є характерним для цієї природної зони. Однак є причини, які значно посилили цю проблему, зокрема, наслідки надмірного розорювання територій та недотримання режиму прибережно-захисних смуг. Історично територія Милівської громади була майже на 90 % вкрита степовими екосистемами, їхнє знищення та розорювання суттєво вплинуло на показник водності території та її мікроклімат, що також призвело до зниження рівнів ґрунтових вод та порушення водного балансу територій, зниження рівнів води в річках. За даними Національного атласу України¹¹ відсоток площі природних елементів (лісів, боліт, луків, заплав, плавнів, балок тощо) в загальній площі кожного виду ландшафтів на території громади дуже низький – до 10 %, що є потужним фактором впливу на стан природних ландшафтів та показники якості довкілля.
- Вітрова (дефляція) та водна ерозія ґрунтів на території сільськогосподарських угідь, що потребує заходів з відновлення степів, створення островів біорізноманіття. Вчені в ЄС рекомендують щонайменше на десяти відсотках сільськогосподарських угідь створити природні території.
- Проблема з управління твердими побутовими відходами, відходами руйнації, небезпечними відходами, відходами війни. Наявність стихійних сміттєзвалищ.
- Надмірне використання пестицидів та агрохімікатів і викликані цим негативні впливи на водні об'єкти та біорізноманіття, а також здоров'я громадян, загибель диких комах, птахів, земноводних.
- Відсутність каналізації та очисних споруд. Стоки скидалися в Дніпро або у вигрібні ями. Важливим є перевірка цілісності місць вивезення та скидання неочищених стоків та безпечності їх для довкілля.
- Поширення інвазійних видів вздовж транспортних шляхів та навколо агроландшафтів.
- Кліматичні зміни та відсутність заходів з адаптації до змін клімату.

¹⁰ Дідух, Я.П., Куземко, А.А., Ходосовцев, О.Є., Чусова, О.О., Борсукевич, Л.М., Скобель, Н.О., Михайлюк, Т.І., Мойсієнко, І.І. (2024). Перший рік відновлення заплавних лісів на дні колишнього Каховського водосховища. Чорноморський ботанічний журнал 20 (3): 305–326. doi: 10.32999/ksu1990-553X/2024-20-3-5

¹¹ <https://atlas.igu.org.ua>

- Недотримання режиму водоохоронних зон, розорювання територій прибережно-захисних смуг, потрапляння добрив та пестицидів до водотоків та ґрунтових вод.
- Необхідність забезпечення відповідного менеджменту існуючих полезахисних та придорожніх лісонасаджень.

Через відсутність належної системи екологічного моніторингу, контролю, та менеджменту природоохоронних територій постійно фіксуються порушення природоохоронного законодавства або прийняття рішень, що є далекими від принципів сталого розвитку та природоорієнтованого управління громадою. Наявність природоохоронного статусу території чи належність до елементу екомережі не є гарантією захисту та збереження цінних територій, видів та оселищ.

Інформація про шкоду, заподіяну бойовими діями довкілля. Під час повномасштабної війни з 24 лютого 2022 року територія громади зазнала та продовжує зазнавати таких впливів через воєнні дії.

- Окупація, ведення бойових дій, проходження лінії фронту під час наступу та звільнення територій.
- Підрив греблі Каховської ГЕС, знищення водних екосистем, падіння рівня ґрунтових вод.
- Застосування військової техніки. Наявна спалена та розбита техніка, розливи паливно-мастильних речовин.
- Забруднення вибухонебезпечними предметами та замінування територій суходолю та водних об'єктів, небезпека підриву людей, техніки та тварин. Замінування сільськогосподарських земель та приватних будівель. Залишки нерозірваних снарядів. Дистанційне замінування територій.
- Потрапляння снарядів у водні об'єкти, що викликало та продовжує викликати загибель водних організмів та створило потребу у підводному розмінуванні.
- Фізичне пошкодження ґрунтового покриву та забруднення токсичними речовинами, зведення фортифікаційних споруд, окопів, проїзд важкої техніки. Забруднення ґрунтів твердим та рідким ракетним паливом. Небезпека ризиків заорювання забруднених речовин в ґрунти на сільськогосподарських територіях. Підвищення ерозійних процесів через пошкодження ґрунтів.
- Виникнення пожеж у природних та антропогенних екосистемах.
- Руйнація інфраструктури та житлової забудови внаслідок постійних обстрілів, що призвело до відселення прибережних сіл. Станом на I квартал 2024 року¹² у Милівській сільській територіальній громаді зруйновано понад 121 приватний будинок (пошкоджено 1133 приватних будинки), 10 закладів освіти, 6 медичних закладів, 5 закладів культури та 3 сільські бібліотеки, знищено 5 комунальних підприємств громади.
- Утворення відходів руйнації, відходів війни та проблема їхнього транспортування і утилізації під час продовження воєнних дій, відсутність облаштованих полігонів.
- Неможливість проведення заходів з гасіння пожеж через обстріли та замінування територій.
- Знищення біорізноманіття, загибель тваринного і рослинного світу, зміна структури біотопів. Зокрема підрив на вибухонебезпечних предметах.

¹² <https://miloverada.gov.ua/about>

- Відсутність доступу до природних ресурсів, неможливість здійснення заходів з менеджменту та охорони територій.
- Пошкодження старого сховища непридатних до використання пестицидів часів СРСР. Пестициди було вивезено, однак сховище та забруднена територія лишилися, що може бути потенційним джерелом забруднення й потребує перевірки безпеки для довкілля.
- Неможливість доступу та проведення моніторингу стану скотомогильників на території громади. Необхідним є перевірка цілісності цих територій та безпеки їх для довкілля.

План має обов'язково включати нанесення всіх пошкоджень на території громади на картографічні матеріали. Зокрема дані щодо:

- пожежі в природних екосистемах;
- пожежі на антропогенних територіях;
- пошкодження та знищення місць зберігання небезпечних хімічних речовин;
- пошкодження та знищення місць зберігання відходів;
- пошкодження та знищення очисних споруд;
- пошкодження та знищення об'єктів промисловості та енергетичної сфери;
- пошкодження гідроспоруд, а також територій які постраждали внаслідок руйнування гідроспоруд: осушені, затоплені, тимчасово затоплені, забруднені;
- зведення фортифікаційних споруд та окопів, місця пересування військової техніки.

Підрив греблі Каховської ГЕС

6 червня 2023 року війська Російської Федерації підірвали греблю Каховської ГЕС, що призвело до знищення екосистем Каховського водосховища та порушення екосистем водних об'єктів які в нього впадали; масової загибелі водних організмів (риб, молюсків, ракоподібних, мікроорганізмів, водної рослинності); порушення середовищ існування та місць зростання прибережної флори та фауни; порушення водопостачання; вимивання, перенесення мін та інших вибуховонебезпечних речовин, збільшення мінної небезпеки; змін мезоклімату території через зміну площі поверхні водного дзеркала, зміну водного балансу території та збільшення відкритих ділянок суші.

Відповідно до результатів польових досліджень та прогнозів вчених на місці колишнього Каховського водосховища формується заплавний ліс¹³, найбільший в Європі з охоронюваними прирічковими біотопами. Під час воєнних дій здійснення будь-яких заходів на цій території є небезпечним для життя, лівий берег Дніпра окупований військами російської федерації. Розглядаються різні сценарії розвитку цієї території в майбутньому. Одноставно ухваленого та єдиного сценарію поки не визначено.

Водопостачання. Через неможливість забезпечення водою з водосховища триває процес створення нової системи водопостачання. Фіксується нестача технічної води для використання в господарських цілях. В деяких населених пунктах критичною є проблема

¹³ Дідух, Я.П., Куземко, А.А., Ходосовцев, О.Є., Чусова, О.О., Борсукевич, Л.М., Скобель, Н.О., Михайлюк, Т.І., Мойсієнко, І.І. (2024). Перший рік відновлення заплавних лісів на дні колишнього Каховського водосховища. Чорноморський ботанічний журнал 20 (3): 305–326. doi: 10.32999/ksu1990-553X/2024-20-3-5

відсутності питної води, яку доводиться завозити. Питання вирішується також за допомогою системи насосів та генераторів, прокладання водопроводів. Існує проблема зневоднення артезіанських свердловин. Рівні води змінюються, змінюється гідрогеологічне середовище, потрібні наукові дослідження щоб відобразити стан водоносних горизонтів після катастрофи.

У рамках консультацій з представниками фермерських господарств варто підкреслити що суттєво ця катастрофа на ситуацію в агросекторі, який не використовував зрошення, не вплинула. Станом на 2024 рік умови вирощування сільськогосподарських культур не змінилися через катастрофу на Каховській ГЕС, ситуація ускладнюється лише обстрілами та замінуванням. На землях які оброблялися під зрошення фермери змушені переглянути сівозміни та перейти на зернові та соняшник.

У рамках консультацій щодо охорони та збереження пам'яток історії, археології та культури, було обговорено питання зосередження на цій території великої кількості пам'яток. Запропоновано без проведення спеціальних археологічних досліджень не здійснювати заходи на території колишнього Каховського водосховища.

Обґрунтовані пропозиції щодо відновлення довкілля, збереження та розвитку природоохоронних територій

Забруднення вибухонебезпечними предметами та замінування. Частина території громади забруднена вибухонебезпечними предметами та замінована. Оскільки громада розташована в зоні бойових дій та зоні можливих бойових дій, розмінування територій не здійснюється. Через постійні обстріли збільшується кількість пошкоджень та вибухонебезпечних предметів, які не розірвалися, дистанційно замінованих територій. Вирішення цього питання потребує роботи зі Збройними силами України та ДСНС. Залежно від ситуації, розташування та часу, потрібного на розмінування можуть бути сплановані заходи з відновлення цих територій після припинення бойових дій на території громади.

Забруднення ґрунтів та поверхневих вод. Територія громади потребує детального обстеження та ідентифікації всіх пошкоджень. Всі небезпечні місця потрібно позначити на карті громади, виміряти їхню площу, внести точні координати, скласти протоколи, сфотографувати відповідно до рекомендацій щодо фотофіксації, відібрати зразки ґрунтів та води, якщо є можливість, варто провести лабораторні дослідження. Такі роботи мають проводитися спільно зі співробітниками Держекоінспекції, ДСНС та військовими, лише за умови забезпечення безпеки. В разі відсутності доступу такі роботи можуть проводитися дистанційно за допомогою космічних знімків та геоінформаційних систем;
(У додатках 1,2 до цього документа подано пам'ятку фіксатора та зразок акту обстеження, розроблені командою ЕПЛ).

Необхідно обстежити забруднені території щодо наближеності їх до водних об'єктів з метою попередження міграції токсичних елементів. В разі наявності такого забруднення потрібно терміново вжити заходів з перенесення забруднених ґрунтів та решток військового спорядження на більш безпечні території. Такі роботи мають проводитися спільно зі співробітниками ДЕІ, ДСНС та військовими.

Вважати всі вирви від обстрілів, місця падіння нерозірваних ракет з розливом ракетного пального, місця розливу пального від військової техніки та місця згорілої техніки

небезпечними для життя та здоров'я громадян й довкілля. Такі забруднені території потребують спеціальних заходів з виймання забрудненого шару ґрунту та переміщення його на спеціальний полігон або спалення в спеціальній установці в разі забруднення розлитим ракетним паливом. В жодному разі не можна складувати ґрунти або пошкоджену техніку на полігонах ТПВ. Таке складування призведе до збільшення рівня забруднення та наявності додаткових токсичних речовин.

Також мають бути зібрані всі уламки від снарядів й передані на спеціальне місце утилізації. Місце забруднення має бути перевірено на наявність радіоактивних елементів за допомогою дозиметрів. У місцях проведення бойових дій та знищення техніки мають бути зібрані всі рештки техніки до найдрібніших елементів, а також кулі, гільзи та шрапнель, оскільки вони можуть містити токсичні для довкілля важкі метали та інші речовини. Такі роботи мають проводитися спільно зі співробітниками ДЕІ, ДСНС та військовими.

Робота на місцях розливу токсичних речовин та на місцях вибухів має здійснюватися в спеціальному захисному одязі та захисних рукавицях, мають також бути захищені органи дихання. Пил з вирв та всі забруднені речовини в жодному разі не мають потрапляти на відкриті ділянки шкіри та слизові оболонки.

Після виймання ґрунтів, потрібно провести додаткові дослідження щодо безпечності очищеної території, провести повторні аналізи в місцях пошкодження на наявність залишків токсичних речовин, а також передати на аналіз воду з колодязів та місцевих водних об'єктів.

Якщо такі дії не є можливими, необхідно забезпечити інформування громадян про небезпеку таких територій, неприйнятність вирощування на них сільськогосподарської продукції, потребу зібрати всі уламки в спеціальних захисних рукавицях та помістити їх в спеціальні бокси в закриті приміщення, в яке не буде потрапляти волога, не випасати на даному місці домашню худобу, а також не дозволяти гратися дітям. Вирви не можна засипати побутовим та будівельними відходами, бо такі дії призведуть до додаткового забруднення території.

Вирви від вибухів та територія навколо вирв, залежно від радіусу розльоту уламків, забруднені токсичними вибуховими речовинами, які є канцерогенами та мутагенами, забруднені важкими металами (нікелем, цинком, свинцем, кадмієм, міддю та ін.). Ці речовини можуть мігрувати в довкіллі та накопичуватися в організмі рослин і тварин. Потрапляння таких речовин до організму людини може призвести до пошкодження функціонування внутрішніх органів людини, зокрема печінки та нирок, пошкодження її нервової системи, загального отруєння організму. Проводиться аналіз та дослідження на наявність токсичних вибухових речовин тротилу, гексогену та октагону. Місця падіння нерозірваних ракет забруднені ракетним паливом, яке є надзвичайно токсичною речовиною, небезпечною для життя та здоров'я громадян та довкілля.

Небезпечним є зберігання нерозірваних снарядів та решток снарядів під відкритим небом та в непризначених для цього приміщеннях через ризики корозії, що може призвести до забруднення токсичними речовинами в більших концентраціях.

Управління відходами від руйнувань та відходами війни є складним питанням, яке має враховувати багато складових. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України та Міністерство розвитку громад та територій України підготували відповідний

підзаконний акт¹⁴ Порядок поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків. Однак він потребує уточнень, детальна інформація наявна на сайті¹⁵ МБО «Екологія-Право-Людина». Громада також потребує розроблення плану запровадження ефективної системи сортування, вивезення та утилізації твердих побутових відходів відходів.

Збереження та розвиток природоохоронних територій

Громада повністю розташована на території басейну річки Дніпро, суббасейну Нижнього Дніпра. План управління басейном річки Дніпро розробляється Держводагентством разом з Держгеонадрами, центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, іншими зацікавленими сторонами з урахуванням рішень відповідних басейнових рад. Проект Плану подано на офіційному ресурсі Державного агентства водних ресурсів України¹⁶. Важливою є участь представників громади в процесі розроблення та погодження Плану, співпраця з БУВР Нижнього Дніпра.

На території громади розташовано два об'єкти природно-заповідного фонду України: Національний природний парк «Кам'янська Січ» та заповідне урочище «Стояни», охорона якого здійснюється відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України».

Національний природний парк «Кам'янська Січ»¹⁷ створений Указом Президента України №140/2019 від 11 квітня 2019 року на площі 12261,14 га, в тому числі 6013,241 га земель державної власності, що надаються Парку в постійне користування, в Бериславському районі Херсонської області. До його складу увійшли землі Качкарівської, Милівської, Новокаїрської, Червономаяцької та Новорайської сілрад. Парк створений на території Кам'янської та Милівської степових балок, також до його складу увійшли схили корінного берегу річки Дніпро між селами Червоний маяк та Качкарівка, колишня акваторія Каховського водосховища та пониззя балок. Головна мета створення національного парку – збереження генетичного, видового, ландшафтного та екосистемного різноманіття степів правобережжя Дніпра.

За даними фахівців парку на території НПП зафіксовано 412 видів судинних рослин, 74 види лишайників та 23 види мохоподібних, серед них 45 особливо цінних видів, що перебувають під охороною: 1 вид – наголоватки волошкові (*Jurinea cyanoides*) включено до Резолюції № 6 Бернської конвенції 21 вид – до Червоної книги України, зокрема астрагали Генінга (*Astragalus henningii*), понтійський (*A. ponticus*), роноплодий (*A. cornutus*), шерстистоквітковий (*A. dasyanthus*), горицвіт волзький (*Adonis wolgensis*), дрід скіфський (*Genista scythica*), зіновать гранітна (*Chamaecytisus graniticus*), ковили волосиста (*Stipa capillata*), вузьколиста (*Stipa tirsia*), Лессінга (*S. lessingiana*), найгарніша (*S. pulcherrima*), периста (*S. pennata*), шорстка (*S. asperella*), українська (*S. ucrainica*), крокус сітчастий (*Crocus reticulatus*), ламкоколосник ситниковий (*Psathyrostachys juncea*), повстанка дніпровська (*Symbolisma borysthena*), рутвиця смердюча (*Thalictrum foetidum*), ряска Буше (*Ornithogalum boucheanum*), тюльпани бузький (*Tulipa hypanica*) та Шренка (*T. schrenkii*), 23 види – до Червоного списку Херсонської області (2013), зокрема анемонка лісова (*Anemonoides sylvestris*), барвінок трав'янистий (*Vinca herbacea*), белевалія

¹⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text>

¹⁵ <http://epl.org.ua/environment/upravlinnya-vidhodamy-vid-rujnuvan-proyekt-poryadku-nareshti-rozrobлено/>

¹⁶ <https://davr.gov.ua/plan-upravlinnya-richkovim-basejnom-dnipra1>

¹⁷ <https://www.npp-sich.org.ua/pro-nas/>

сарматська (*Bellevalia sarmatica*), білолізник рогатий (*Krascheninnikovia ceratoides*), виноград лісовий (*Vitis sylvestris*), вишня чагарникова (*Cerasus fruticosa*), гвоздика Анджейовського (*Dianthus andrzejowskianus*), гіацинтик білий (*Hyacinthella leucophaea*), дуб звичайний (*Quercus robur*), ефедра двоколоскова (*Ephedra distachya*), загнітниця голівчаста (*Paronychia cephalotes*), зубний корінь проти зубний (*Prangos odontalgica*), кермек широколистяний (*Limonium platyphyllum*), китятки чубати (*Polygala comosa*), купена запашна (*Polygonatum odoratum*), льон Черняєва (*Linum czernjajevii*), льон довгохвостий (*Linaria macroura*), мигдаль карликовий (*Amygdalus nana*), наголоватки вузьколистяні (*Jurinea stoechadifolia*), півники солелюбні (*Iris halophyla*), стоколосник різнолистяний (*Bromopsis heterophylla*), тонконіг неплідний (*Poa sterilis*), цибуля жовтувата (*Allium flavescens*)¹⁸.

На території НПП «Кам'янська Січ» в різні роки зафіксовано 371 вид тварин, з яких 205 видів віднесено до раритетної фракції. З них 96 видів уключено до Червоної книги України, зокрема **безхребетні**: археобдела каспійська (*Archaeobdella esmonti*), бражник мертва голова (*Acherontia atropos*), ведмедиця-хазяйка (*Pericallia matronula*), ведмедиця червонокрапкова (*Utetheisa pulchella*), джміль моховий (*Bombus muscorum*), джміль пахучий (*Bombus fragrans*), джміль глинистий (*Bombus argillaceus*), джміль лезус (*Bombus laesus*), дибка степова (*Saga pedo*), дозорець імператор (*Anax imperator*), гмеліна маленька (*Gmelina pusilla*), зегрис евфема (*Zegrus eupheme*), іфігенела шаблінська (*Iphigenella shablensis*), ірис плямистокрилий (*Iris polystictica*), каптурниця середня (*Cucullia argentea*), красотіл пахучий (*Calosoma sycophanta*), ксилокопа фіолетова (*Xylocopa violacea*), ксилокопа звичайна (*Xylocopa valga*), ктир гігантський (*Satanas gigas*), ліометопум звичайний (*Liometopum microcephalum*), махаон (*Papilio machaon*), ніфаг середній (*Niphargoides intermedius*), пістрянка весела (*Lygaena laeta*), подалірій (*Iphiclides podalirius*), поліксена (*Zerynthia polyxena*), п'явка медична (*Hirudo medicinalis*), рак широкопалий (*Astacus astacus*), сатир залізний (*Hipparchia statilinus*), сатурнія мала (*Eudia pavonia*), сатурнія середня (*Eudia spini*), совка сокиркова (*Periphanes delphinii*), сколія-гігант (*Scolia maculata*), сколія степова (*Scolia hirta*), стиз двокрапковий (*Stizus bipunctatus*); **земноводні та плазуни**: гадюка степова (*Vipera renardi*), мідянка звичайна (*Coronella austriaca*), полоз жовточеревий або каспійський (*Dolichophis caspius*), полоз сарматський або палласів (*Elaphe sauromates*), тритон гребінчастий (*Triturus cristatus*), ящірка зелена (*Lacerta viridis*); **риби**: вирезуб причорноморський (*Rutilus frisii*), дніпровський подуст (*Chondrostoma nasus natio borysthenticus*), марена звичайна (*Barbus barbus*), рибець звичайний (*Vimba vimba*), стерлядь прісноводна (*Acipenser ruthenus*), шемая чорноморська (*Alburnus sarmaticus*); **птахи**: баклан малий (*Phalacrocorax pygmaeus*), гуска мала (*Anser erythropus*), канюк степовий (*Buteo rufinus*), косар (*Platalea leucorodia*), коровайка (*Plegadis falcinellus*), колпиця, червоновола казарка (*Rufibrenta ruficollis*), крех довгоносий (*Mergus serrator*), кроншнеп великий (*Numenius arquata*), кроншнеп середній (*Numenius phaeopus*), кричак малий (*Sterna albifrons*), кулик-довгоніг (*Himantopus himantopus*), кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*), лучний лунь (*Circus pygargus*), малий лебідь (*Cygnus*), огар (*Tadorna ferruginea*), рожевий пелікан (*Pelecanus onocrotalus*), норець чорноший (*Podiceps nigricollis*), норець сірощокий (*Podiceps griseigena*), орел-карлик (*Hieraetus pennatus*), підорлик великий (*Aquila clanga*), підорлик малий (*Aquila pomarina*), польовий лунь (*Circus cyaneus*), сапсан (*Falco peregrinus*), скопа (*Pandion haliaetus*), сиворакша (*Coracias garrulus*), сова болотяна (*Asio flammeus*), совка (*Otus scops*), сипуха (*Tyto alba*), сорокопуд сирій (*Lanius excubitor*), степовий лунь (*Circus macrourus*), чапля жовта (*Ardeola ralloides*), чернь білоока (*Aythya nyroca*), шуліка чорний (*Milvus migrans*), шпак рожевий (*Pastor roseus*); **ссавці**: білозубка білочерева (*Crocidura leucodon*), вечірниця руда (*Nyctalus noctula*), вечірниця

¹⁸ Літопис природи Національного природного Парку «Кам'янська Січ». Т. 2, Херсон, 2021, 188 с.

велетенська (*Nyctalus lasiopterus*), вечірниця мала (*Nyctalus leisleri*), видра (*Lutra lutra*), вухань звичайний (*Plecotus auritus*), горностай (*Mustela erminea*), кажан пізній (*Eptesicus serotinus*), кутора мала (*Neomys anomalus*), лилик двоколірний (*Vespertilio murinus*), мишівка степова (*Sicista subtilis*), нетопир звичайний або малий (*Pipistrellus pipistrellus*), нетопир лісовий (*Pipistrellus nathusii*), нетопир середземноморський (*Pipistrellus kuhlii*), нічниця водяна (*Myotis daubentonii*), нічниця вусата (*Myotis mystacinus*), сліпачок звичайний (*Ellobius talpinus*), хом'ячок сирій (*Cricetulus migratorius*), тхір степовий (*Mustela eversmanni*)¹⁹.

Заповідне урочище місцевого значення «Стояни», пощею 15 га, статус присвоєно згідно з рішенням Херсонського облвиконкому від 19.08.1983 року № 441/16. Перебуває у віданні ДП «Великоолександрівське ЛМГ» (Гаврилівське лісництво, кв. 82, вид. 2, 3, 7; кв. 87, вид. 6,8). Створений з метою охорони штучних насаджень. На території відмічено 9 видів деревних та чагарникових рослин, 36 видів трав'янистих рослин, 41 види тварин, 20 видів ліхенізованих та неліхенізованих грибів. Відмічено 1 вид – ксилокопа звичайна (*Xylocopa valga*), який включено до Червоної книги України. За дистанційними методами досліджень встановлено, що 7 липня 2024 року та 8 вересня 2024 року на території урочища були сильні пожежі, які пошкодили більшу частину території об'єкту ПЗФ. Лишилось всього 5,6 га деревостанів²⁰.

На території громади розташована територія Смарагдової мережі України «Каховське водосховище»²¹ (UA0000106), до якої входять затоки (нині осушені) на території НПП «Кам'янська Січ». Ситуація зі знищенням Каховського водосховища створила прецедент який потребує детального розгляду та обговорення сценаріїв розвитку цієї території.

Загалом охорона територій Смарагдової мережі відбувається відповідно до резолюцій Бернської конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі²². Її формування, а також охорона рідкісних видів флори і фауни та середовищ їхнього існування, забезпечення проведення належної оцінки впливу планованої діяльності на такі території потребує апроксимації Оселищної та Пташиної директив та прийняття проекту Закону України «Про території Смарагдової мережі». Даний законопроект зареєстровано у Верховній Раді, України, розглянуто в першому читанні та відправлено на повторне перше читання. Його метою є встановлення правових та організаційних засад визначення територій Смарагдової мережі та управління ними для збереження природних оселищ та видів флори і фауни, що підлягають особливій охороні, правових та організаційних засад оцінки впливу на території Смарагдової мережі в процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на природні комплекси.

Співробітниками Національного природного парку «Кам'янська Січ» та Херсонського державного університету розроблений проект розширення Парку²³. Територія, яка планується під розширення, знаходилася під тимчасовою окупацією російських військ з 7

¹⁹ Літопис природи Національного природного Парку «Кам'янська Січ». Т. 2, Херсон, 2021, 188 с.

²⁰ Ходосовцев О.Є., Мойсієнко І.І., Клименко В.М. Розробка картки первинного обліку кадастрової документації на територію об'єкта природно-заповідного фонду місцевого значення «Стояни». Звіт з НДР. Івано-Франківськ, 2024. 38 с.)

²¹ <https://emerald.eea.europa.eu>

²² https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text, Резолюції конвенції доступні на веб-сайті Ради Європи <https://www.coe.int/en/web/bern-convention/documents1>

²³ Наукове обґрунтування необхідності розширення території Національного природного парку «Кам'янська Січ» за рахунок земель лісового фонду / За ред. Ю.А. Ходосовцевої. Милове, 2023, 22 с.

березня 2022 року до 9 листопада 2022 року. Тут двічі проходила лінія фронту умовно по лінії Нововоронцовка – Високопілля (березень-вересень 2022) та пізніше Суханово – Дудчани (вересень-листопад 2022). Після деокупації правобережжя Херсонщини, протягом 2022 та 2023 років з лівобережжя продовжуються постійні обстріли соціальної інфраструктури сіл та природних біотопів. Природні та напівприродні біотопи, які вціліли, містять значну кількість незнешкоджених боєприпасів, що не дозволяє вести будь-яку лісогосподарську діяльність. З огляду на це, такі території можуть бути законсервовані на невизначений час до повного розмінування, їх раціонально та безпечно використовувати в режимі самовідновлення біорізноманіття, зокрема у режимі заповідних територій, що є цілком обґрунтованим в умовах скорочення чисельності населення та зниження інтенсивності господарської діяльності.

Територія, яку планується розширити та включити до складу Національного природного парку «Кам'янська Січ» об'єднує яружно-балкові системи та кліф Каховського водосховища на правому березі Дніпра. Раніше природоохоронці пропонували створити на цій території регіональний ландшафтний парк «Гаврилівський». Однак, враховуючи безпосереднє сусідство території розширення з існуючим Парком, подібність природних комплексів, а також соціально-економічні зв'язки, на даному етапі більш доцільно приєднати її до вже існуючого Парку. Території, за рахунок яких планується розширення, належать виключно до земель лісового фонду. В межі розширення входять і природні та напівприродні біотопи Милівської громади. Тут представлені різноманітні типи рослинності: цілинні степові ділянки, відслонення вапняків, лесів та глин, зарості чагарників, штучні лісові насадження, луки, прибережно водні угруповання, природні вербово-тополеві ліси тощо.

Охорона видів

На території громади існує 23 види рослин та 96 видів тварин, які включено до Червоної книги України²⁴. Навколо таких місць відповідно до чинного законодавства мають створюватися спеціальні природоохоронні зони («Порядок створення охоронних зон для збереження біорізноманіття у лісах» та «Порядок створення охоронних зон для збереження об'єктів Червоної книги України»), а також території та об'єкти ПЗФ. Проте майже усі ці види знаходяться під охороною в Національному природному парку «Кам'янська Січ».

Відповідно до статті 11 Закону України «Про Червону книгу України», охорона об'єктів Червоної книги України забезпечується шляхом урахування спеціальних вимог щодо охорони об'єктів Червоної книги України під час розміщення продуктивних сил, вирішення питань відведення земельних ділянок, розроблення проектної та проектно-планувальної документації, здійснення оцінки впливу на довкілля.

Відповідно до ст. 20 відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, несуть особи, винні у погіршенні, знищенні середовища перебування (зростання) видів тваринного та рослинного світу, занесених до Червоної книги України; незаконному, в тому числі з порушенням вимог виданих дозволів, використанні об'єктів Червоної книги України або їх знищенні; вчиненні інших дій, що завдали шкоди тваринам і рослинам, види яких занесені до Червоної книги України.

Екомережа

²⁴ Літопис природи Національного природного Парку «Кам'янська Січ». Т. 2, Херсон, 2021, 188 с.

Для Херсонської області Херсонським державним університетом на замовлення Департаменту екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації згідно Договору від 15 листопада 2013 року № 10/2013 розроблено проект програми формування екологічної мережі²⁵.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про екологічну мережу України» місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування у сфері формування, збереження та використання екомережі в межах своїх повноважень забезпечують розроблення та виконання регіональних і місцевих схем та програм розвитку екомережі, проведення необхідних для цього наукових досліджень.

Програмою формування екологічної мережі Херсонщини було передбачено створення на території правобережної частини Херсонської області Національного природного парку «Кам'янська Січ» та регіонального ландшафтного парку "Гаврилівський", території яких частково входять до Милівської громади²⁶. Реалізація створення Національного природного парку була реалізована у 2019 році, проте реалізація проєкту щодо створення регіонального природного парку «Гаврилівський» не була підтримана Херсонською обласною радою. Виходячи з реалій сьогодення – території, які були визначені як основні елементи екологічної мережі Дніпровського екокоридору Національної екомережі (зокрема балка Дудчанська або Крутий Яр в межах Милівської громади), можуть бути збережені в ході реалізації проєкту щодо розширення Національного природного парку «Кам'янська Січ».

Післявоєнне відновлення степів (як основних елементів екомережі), лісосмуг та штучних лісів (як структурних елементів екомережі) повинно відбуватися комплексно із залученням фахівців-екологів.

Охорона прибережено-захисних смуг

Прибережні захисні смуги є природоохоронними територіями з режимом обмеженої господарської діяльності. Відповідно до статей 88 та 89 Водного кодексу України у прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах забороняється:

- 1) розорювання земель (крім підготовки ґрунту для залуження і залісення), а також садівництво та городництво;
- 2) зберігання та застосування пестицидів і добрив;
- 3) влаштування літніх таборів для худоби;
- 4) будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, навігаційного призначення, гідрометричних та лінійних, а також інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій), у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів;
- 5) миття та обслуговування транспортних засобів і техніки;
- 6) влаштування звалищ сміття, гноєсховищ, накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, кладовищ, скотомогильників, полів фільтрації тощо;

²⁵ Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С., Пономарьова А.А., Ходосовцев О.Є., Мойсієнко І.І., Бойко М.Ф. «Розробка проєкту програми та схеми формування екологічної мережі Херсонської області». Свідоцтво про реєстрацію авторського права наукового твору зареєстровано у Державній службі інтелектуальної власності України 25 вересня 2015 року № 61818

²⁶ Мойсієнко І. І., Ходосовцев О. Є., Пилипенко І. О., Бойко М. Ф., Мальчикова Д. С., Клименко В. М., Пономарьова А. А., Захарова М. Я., Дармостук В. В. Перспективні заповідні об'єкти Херсонської області. Херсон: Видавничий Дім «Гельветика», 2020. 166 с. DOI: 10.32782/978-966-992-049-2/1-166

7) випалювання сухої рослинності або її залишків з порушенням порядку, встановленого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Відновлення степів

Відновлення степових ландшафтних комплексів сприятиме відновленню стійкості екосистем, зменшенню площ деградованих ландшафтів, збільшенню біорізноманіття на території громади, покращенню мікроклімату території, а також буде внеском в загальні процеси адаптації до змін клімату шляхом консервації вуглецю; збереженню цінних екосистем та оселищ для рідкісних видів рослин і тварин. Всі перелічені наслідки матимуть позитивний соціально-економічний ефект.

З цією метою необхідно залучити до процесу всі зацікавлені сторони, провести попередні дослідження, залучити фахівців природничих спрямувань, підібрати методики відновлення степів та здійснити відповідні заходи, які також передбачатимуть післяпроектний моніторинг. В подальшому, за результатами відновлення потрібно розробити та ухвалити комплексну програму з відновлення степів Херсонської області.

Рекомендації щодо зменшення дії кліматичних змін та екологічного ведення сільського господарства. Ці рекомендації засновані на розробках науковців ЄС, які розробили Стратегію збереження біорізноманіття²⁷ в рамках Європейського зеленого курсу (ЄЗК)²⁸, який є ключовою наскрізною секторальною політикою з охорони довкілля в Європі, метою якої є досягнення статусу нейтрального до змін клімату континенту до 2050 року та відповідність поставленій меті всіх галузей економіки²⁹. Україна взяла на себе ряд зобов'язань у сфері боротьби зі зміною клімату та охорони довкілля відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також щодо життя заходів із приведення у відповідність національного законодавства до цілей ЄЗК.

1. Збільшення відсотку (рекомендовано 30%) природоохоронних територій та об'єктів на території громади та їх відповідний менеджмент та моніторинг. Природоохоронні території є каркасом стабільності екосистем та грають вагомую роль в збереженні водних ресурсів та пом'якшенні зміни клімату. Збільшення лісистості територій.
2. Відновлення деградованих земель до природного стану, скорочення викидів вуглецю в атмосферу шляхом відновлення природного рослинного покриву.
3. Зменшення використання пестицидів. За даними Держпродспоживслужби, в Україні питання щодо господарської діяльності в сфері поводження з пестицидами та агрохімікатами врегульовано законами “Про пестициди і агрохімікати”, “Про захист рослин”, “Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення”, Державними санітарними правилами “Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві” ДСанПІН 8.8.1.2.001-98 та іншими нормативно-правовими актами. В Україні має бути переглянута система державного регулювання, яка на сьогодні має місце в сфері захисту рослин, сфері

²⁷ Reinforcing Europe's resilience: halting biodiversity loss and building a healthy and sustainable food system.

Available from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_884

EU Biodiversity Strategy for 2030. Available from

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1590574123338&uri=CELEX:52020DC0380>

²⁸ Європейський зелений курс. Режим доступу до ресурсу:

https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

²⁹ Delivering the European Green Deal. Available from

https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en

обігу і застосування засобів захисту рослин, а також здійснення державного контролю та інших офіційних заходів у зазначених сферах. Відповідно до Угоди про асоціацію Україна також здійснює заходи з імплементації Директиви № 2009/128/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 21 жовтня 2009 року, якою встановлюються правові основи для діяльності Співтовариства з метою досягнення екологічно стійкого застосування пестицидів.

- На державному рівні мають бути внесені зміни до Закону України «Про пестициди і агрохімікати» та до постанови Кабінету Міністрів України від 02.11.1995 року № 881 «Про затвердження порядку державного обліку наявності та використання пестицидів і агрохімікатів» в частині врегулювання забезпечення постійного моніторингу та контролю за використанням пестицидів.
- Громада має налагодити постійну співпрацю з Держпродспоживслужбою України та Держекоінспекцією України щодо забезпечення контролю за використанням пестицидів (діючих речовин), що входять до переліку дозволених в Україні та забезпечити належний контроль за використанням пестицидів.
- Перешкоджати використанню фермерами та приватними господарствами пестицидів, які визнані токсичними та заборонені у Європі.
- Стимулювати органічне землеробство та використання біопрепаратів для боротьби зі шкідниками.

Зменшення використання пестицидів дозволить збільшити чисельність природних запилювачів, зменшити загибель від отруєння диких та свійських тварин та убезпечити місцеве населення від потрапляння в поверхневі та ґрунтові води пестицидів та хімічних добрив.

4. Створення на території сільськогосподарських угідь островів біорізноманіття. За рекомендаціями ЄС це має бути щонайменше 10% від площі угідь. Відновлення мережі захисних лісосмуг.
5. Збільшення частки органічного землеробства до 25 % та застосування агроекологічних практик. Зменшення втрати поживних речовин з добрив та скорочення їхнього використання. За даними Інституту охорони ґрунтів України, в сучасних умовах для підвищення родючості ґрунтів та досягнення стабільного високого врожаю систему застосування добрив необхідно поліпшувати, щоб ліквідувати дефіцит усіх елементів живлення. Найдоступнішим контролем за станом родючості ґрунтів є вивчення балансу поживних речовин, що дає змогу визначити наскільки внесення елементів живлення з добривами покриває їх витрати з врожаєм сільськогосподарських культур. Розрахунок балансу поживних речовин у ґрунтах України свідчить, що в країні складається несприятливий режим мінерального живлення рослин, який є наслідком недостатньої компенсації кількості біогенних елементів, винесених з ґрунту врожаями сільськогосподарських культур. Удобрення має беззаперечний вплив на родючість ґрунтів, збільшення врожаю сільськогосподарських культур і покращення їх якості. Доведено, що мінеральні добрива підвищують врожай сільськогосподарських культур на 30-40% і більше. Але таку прибавку врожаю вони можуть забезпечувати лише при правильному їх застосуванні та в необхідних обсягах. Адже саме науково обґрунтоване використання добрив дозволяє одержувати біологічно цінну рослинницьку продукцію із високою та сталою врожайністю.
6. Проведення оцінки стану ґрунтів, розроблення заходів з очищення забруднених ґрунтів.

7. Моніторинг та вивчення стану поверхневих водних об'єктів. Недопущення розорювання прибережено-захисних смуг.
8. Розроблення та впровадження планів озеленення населених пунктів.

Необхідним є розроблення плану заходів щодо попередження місцевого населення щодо екологічних ризиків пов'язаних із наслідками впливу воєнних дій на довкілля та плану заходів щодо ліквідації екологічних ризиків внаслідок впливу воєнних дій з врахуванням ризиків під час ліквідації, узгодження відповідності змісту програми комплексного відновлення громади раніше прийнятим документам стратегічного планування у довкілльєвій сфері, що поширюються на територію даної громади.

Висновки

Врахування довкілльєвої складової в програмах та планах відновлення потребує суттєвого доопрацювання та проведення досліджень з метою в першу чергу виявлення ризиків та загроз життю та здоров'ю громадян, природним екосистемам, розроблення заходів зі збереження довкілля та наскрізної екологізації всіх галузей господарства. З метою ліквідації наслідків воєнних дій важливими є ідентифікація ризиків та попередження негативного впливу.

Наслідком відсутності розробки програм комплексного відновлення є загроза нездійснення відновлення довкілля до природнього стану та неефективність проваджуваних заходів із забезпечення екологічної безпеки громад. Стратегічні документи громади, де викладено їх плани відбудови на середньострокову перспективу мають створюватися з урахуванням усіх факторів, викликів та потреб, які відіграють важливу роль для розвитку громад у майбутньому, в тому числі – повно враховувати екологічну складову.

Пам'ятка фіксатора³⁰ впливу воєнних дій на довкілля для інститутів громадянського суспільства та установ ПЗФ

Під час фіксації впливів воєнних дій важливо враховувати всі ризики та небезпеку перебування на деокупованих або постраждалих від бойових дій територіях, мати мінімальні знання про поводження з вибухонебезпечними предметами, дотримання особистої безпеки під час роботи з рештками токсичних речовин, пересування по території, узгодження дій зі спеціалістами ДСНС та ЗСУ, часові рамки, стани екосистем, зміни в природних комплексах, важливість підготовчого етапу. Ці знання є базовими для проведення досліджень й складають основу пам'ятки фіксатора.

Підготовчий етап

1. Підготовка документів. Мова про підготовку всіх необхідних документів, які підтверджують правомірність Вашого перебування на місці фіксації (наприклад, документи для відрядження, паспорт, дозвіл чи перепустку для перебування на території, де планується фіксація).
2. Попередньо опрацювати та роздрукувати постанову КМУ «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20 березня 2022 р. № 326.
3. Узгодження дій з представниками ЗСУ або ДСНС, місцевої влади. Одним із варіантів сталої співпраці є укладення меморандумів про співпрацю між ДСНС та інститутами громадянського суспільства й установами ПЗФ.
4. Збір інформації про місце виїзду. Мова йде про збір даних про місцевість, фізико-географічну характеристику території, типи ґрунтів, рослинного покриву, антропогенний вплив, екологічний стан території до війни, наявність об'єктів які можуть становити небезпеку для довкілля, проходження бойових дій, забруднення вибухонебезпечними предметами.
5. Збір даних про природоохоронні території та об'єкти.
6. Збір Картографічних матеріалів. Опрацювання можливості вносити дані в онлайн-бази впливів воєнних дій під час польового виїзду.
7. Підготовка форми актів фіксації, даних необхідних для фото та відео-фіксації, налагодження техніки.
8. Під час фіксації впливів воєнних дій проводиться комплексне обстеження³¹ території та фіксуються впливи на всі компоненти природи (якщо є така можливість): ґрунти, літогенну основу, рослинний і тваринний світ, водний компонент, повітря, рельєф та клімат.
9. Учасники фіксації зобов'язані бути ознайомлені з правилами поводження з вибуховими предметами та алгоритмом дій в разі їхнього виявлення. Зокрема, мінімальні знання з цього напрямку наявні на сайті ДСНС в розділі «Сервіс протимінної діяльності». Наводимо короткий алгоритм дій:

³⁰Фіксатор - особа, яка документує, вивчає та збирає інформацію про вплив війни на довкілля.

³¹ Термін «обстеження» вживається у розумінні Порядку проведення органами та підрозділами цивільного захисту нетехнічного обстеження територій, імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами Стандартної операційної процедури ДСНС 08.10: <http://surl.li/tobgu>

У випадку виявлення вибухонебезпечного або підозрілого предмету

- 1. В жодному разі не торкайтесь підозрілого предмету**
Не намагайтеся доторкнутися (рукою, ногою чи іншим предметом), пересунути, підняти або знешкодити підозрілий предмет. Не чіпайте покинуту техніку.
- 2. Відійдіть на безпечну відстань**
Тримайте дистанцію від підозрілого предмета не менше 100 метрів.
- 3. Позначте місце, де знаходиться підозрілий предмет**
Позначте палицями, одягом, камінням тощо місцезнаходження підозрілого предмету.
- 4. Попередьте інших**
Попередьте про знахідку інших осіб поруч. Відведіть їх та відійдіть самі на безпечну відстань.
- 5. Поінформуйте про знахідку**
Офіційні канали повідомлень: екстренні номери 101 - ДСНС 102 – Поліція.

Для прикладу, наводимо із сайту ДСНС інформацію про правила поводження з протипіхотними фугасними мінами:

Характерні ознаки протипіхотних мін фугасної дії:

1. В більшості випадків встановлюються на поверхні або у товщі ґрунту та маскуються.
2. Міни натискної дії.
3. Корпус міни з пластику, датчики цілі у мінах є верхня частина міни у вигляді диску або хрестовини (ПМН-2).
4. Можуть використовуватись разом з мінами-пастками.
5. Деякі міни (дистанційного мінування ПФМ-1С) споряджаються механізмами самоліквідації.

Категорично забороняється:

1. Виконувати будь-які механічні, термічні та інші впливи на корпус міни або вибухника.
2. Переміщувати міни з місця їх знаходження.
3. Проводити будь-які земляні роботи поблизу з міною.
4. Намагатися викрутити будь-які комплектуючі з міни.
5. Самостійно знешкоджувати міни.
6. Натискати на корпус міни.

Ви також можете пройти онлайн курс протимінної безпеки:

Наприклад:

1. Інформація щодо курсів у Асоціації саперів України:
<https://www.uda.org.ua/eore-course/>
2. Інформація щодо курсів у Науковому центрі дистанційного навчання при ДСНС:
https://adl.nuou.org.ua/adl_courses/minna-bezpeka

Польовий етап

1. Вимоги до фотофіксації

1. На фотокартках зазначаються дата та час фотографування, а також на обладнанні має бути увімкнуте геотегування, за відсутності такої можливості ведеться фіксація координат за допомогою GPS.
2. Із загальної маси фотографій має бути можливість встановлення точного місця фотографування (бажано сфотографувати знак про в'їзд в населений пункт теж з датою та часом).
3. Кожне місце ураження має бути сфотографовано: в режимі панорамної зйомки як мінімум з двох сторін; фото місця ураження із захопленням локації розміщення щонайменше з двох сторін; детальні фото місця ураження без захоплення оточуючих елементів (за можливості одне з яких зроблене зверху); фото окремих елементів місця ураження (чим більше, тим краще).
4. Для відображення реальних масштабів ураження при фотографуванні (окрім панорамних та знімків зі захопленням локації розміщення) має бути використано метри, лінійки або інші вимірювальні засоби.

2. Вимоги до відеофіксації

1. Відеокамера або інше знаряддя здійснення відеозйомки налаштовується таким чином, аби на записі було зафіксовано дату та час зйомки, а також на обладнанні має бути увімкнуте геотегування, за відсутності такої можливості ведеться фіксація координат за допомогою GPS.
2. Із загальної маси відеозаписів має бути можливість встановлення точного місця відеозйомки (бажано зафіксувати знак про в'їзд в населений пункт теж з датою та часом).
3. Відеозапис здійснюється із мінімальною кількістю переривань в ході обстеження одного об'єкта ураження (наприклад, одна вирва = одне відео).
4. На відеозаписі має бути зафіксовано обстановку на місці фіксації, для цього здійснюється панорамна зйомка як мінімум з двох сторін; відеозйомка місця ураження із захопленням локації розміщення щонайменше з двох сторін; відеозйомка місця ураження без захоплення оточуючих елементів. Відео-фіксація здійснюється стосовно усіх дій, що виконуються у процесі забору різного роду проб та зразків.
5. Відеозаписи в ході одного дослідження, за можливості, записуються на один носій пам'яті.

3. Вимоги до здійснення забору проб та зразків

1. Під час забору проб та зразків необхідно дотримуватися вимог щодо безпеки та особистої гігієни. Забори повинні здійснюватися у відповідності з усіма заходами безпеки, що передбачаються для місць, де можливий вплив воєнних дій на довкілля.
2. Перед забором проб та зразків необхідно забезпечити належне позначення та ідентифікацію кожного зразка. Це включає в себе зазначення точного місця та часу забору, а також будь-яку іншу необхідну інформацію, яка може бути корисною для подальшого аналізу та використання.
3. Зразки повинні збиратися в контейнери або упаковку, яка забезпечує їхню цілісність та запобігає забрудненню чи втраті під час транспортування та зберігання. Контейнери повинні бути належним чином позначені та запечатані для підтвердження їхньої цілісності до моменту аналізу.

Камеральний етап

1. Впорядковуються додаткові матеріали фотофіксації та відеофіксації до Акту обстеження території, де вказано: час, дата; місце; модель і відомі технічні характеристики пристрою для здійснення фотофіксації та відеофіксації, номер карти пам'яті чи іншого використовуваного носія інформації; мета виїзду; особи, які були присутні; бажано вписати серії та номери зроблених фотокарток, відеозаписів (наприклад, IMG_1234 та VID_1234); підписи присутніх.
2. Видрукувані фотографії нумеруються і включаються як додатки до Акту. Відеозаписи завантажуються на портативний носій (носії), такі носії нумеруються і додаються як додатки до протоколу
3. До кожного фото та відео готується і складається опис.
4. Відомості про зібрані проби та зразки включаються у текст Акту.

**Акт
обстеження території НПП «Кам'янська Січ»**

від _____ 20__ р.

№ _____

Місце складання акту (адміністративно-територіальна одиниця) _____

Обстеження розпочато о "_____" год. "_____" хв. « ____ » _____ 202_ р.
Обстеження закінчено о "_____" год. "_____" хв. « ____ » _____ 202_ р.

(ПІБ, посада в НПП «Кам'янська Січ», власне ім'я та прізвище)

у відповідності до ст. 60, 61, 62 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», Положення про НПП «Кам'янська Січ», затвердженого наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 28.08.2020 року № 70

За участі:

(вказати прізвище, ім'я, по батькові, посаду присутніх осіб).

–

(найменування посади)

(власне ім'я та прізвище)

–

(найменування посади)

(власне ім'я та прізвище)

–

(найменування посади)

(власне ім'я та прізвище)

–

(найменування посади)

(власне ім'я та прізвище)

–

(найменування посади)

(власне ім'я та прізвище)

Обстежили територію _____ (вказати квартал, виділ, урочище) НПП «Кам'янська Січ».

5. Дані про зафіксований вплив на об'єкти та компоненти природи, суміжні із обстежуваним

6. Детальний опис заходів, що вживались для проведення обстеження та фіксації його наслідків

7. Детальний опис засобів і знарядь, що використовувались для проведення обстеження та фіксації його наслідків

8. Виявлене під час обстеження вилучено
(вказується що та в якій послідовності вилучено і яким чином опечатано)

9. Зауваження учасників
(після кожного зауваження вказується його автор та його підпис)

До акта додається:
(номер та назва додатка (додатків))

Акт з додатком (додатками) складено на _____ арк.;

Уповноважена особа НПП «Кам'янська Січ», яка склала акт

_____ (найменування посади)	_____ (підпис)	_____ (власне ім'я та прізвище)	_____ (контактний номер мобільного телефону)	_____ (електронна адреса)
-----------------------------	----------------	---------------------------------	--	---------------------------

Особи, які брали участь в обстеженні території НПП «Кам'янська Січ»

_____ (найменування посади)	_____ (підпис)	_____ (власне ім'я та прізвище)	_____ (контактний номер мобільного телефону)	_____ (електронна адреса)
_____ (найменування посади)	_____ (підпис)	_____ (власне ім'я та прізвище)	_____ (контактний номер мобільного телефону)	_____ (електронна адреса)
_____ (найменування посади)	_____ (підпис)	_____ (власне ім'я та прізвище)	_____ (контактний номер мобільного телефону)	_____ (електронна адреса)
_____ (найменування посади)	_____ (підпис)	_____ (власне ім'я та прізвище)	_____ (контактний номер мобільного телефону)	_____ (електронна адреса)
_____ (найменування посади)	_____ (підпис)	_____ (власне ім'я та прізвище)	_____ (контактний номер мобільного телефону)	_____ (електронна адреса)

Матеріал підготовлено за підтримки Європейського Союзу та Міжнародного Фонду «Відродження» в рамках спільної ініціативи «Європейське Відродження України». Матеріал представляє позицію авторів і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу чи Міжнародного фонду «Відродження».

